

Гуляс І. А.

ВІК ЯК ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК АКСІОПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЄКТУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ДОСЯГНЕНЬ ОСОБИСТОСТІ

На підставі результатів проведеного емпіричного дослідження, зокрема за даними однофакторного дисперсійного аналізу, встановлено відмінності детермінант аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості за критерієм віку. Виявлено, що респонденти періоду пізньої дорослості краще оцінюють свій психологічний вік на противагу своїм молодшим колегам – представникам періодів ранньої і середньої дорослості, їх також вирізняє кращий показник суб'єктивної реалізованості життя, вони оптимістичніші, прагнуть до пізнання нового, мають вищий рівень самооцінки щодо загальної і соціальної самоефективності, краще вибудовують стратегію власного життя. Розкрито закономірність: від періоду середньої до періоду пізньої дорослості особливої значущості набувають інструментально-суб'єктивні здатності в аксіопсихологічному проектуванні життєвих досягнень особистості.

Ключові слова: аксіопсихологічне проектування, вік, період ранньої, середньої та пізньої дорослості, життєздійснення.

Постановка проблеми. За будь-якої історичної доби – радянської чи за часів незалежності України, різних життєвих обставин і умов – звичайних чи пандемії COVID-19, плануючи та проєктуючи своє майбутнє, намічаючи конкретні події – плани і цілі, людина керується, насамперед, ієрархією ціннісних орієнтацій, наявною в її свідомості. Звідси й випливає, що система ціннісних орієнтацій особистості відіграє роль змістового аспекту її життєвої перспективи. У такий спосіб сформована ієрархія цінностей устанавлює послідовність пріоритетності сфер діяльності та вибору життєвого шляху, а відтак – і лінію поведінки особистості. У зв'язку з цим неабиякої актуальності набуває проблема аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості.

Концепт «аксіопсихологічне проектування життєздійснення особистості» ми визначаємо як «двоєдиний синергійний процес ціннісно-цільового випередження (антиципації) бажаних для певної особи станів і статусів (досягнень) та їх суб'єктно-ресурсного забезпечення відповідними компетентностями, релевантними щодо конкретних життєвих ситуацій» [9, с. 44–45; 6, с. 142]. Таке бачення означеного феномену уможлиблює об'єднання темпорально-телеологічного та каузально-суб'єктного (топічного) аспектів цілісного процесу життєздійснення особистості. Перший із них представляє свободу волі [22] як іманентно притаманну властивість

homo sapiens більш або менш самостійно окреслювати свої життєві пріоритети (ціннісно-смилова сфера), другий – репрезентує біологічно зумовлені й набуті в процесі соціалізації знання, уміння і навички імплементувати особистісні вибори як результати ціннісного самовизначення в життєздатні проєкти [5; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблематику аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості розробляли відомі вчені наукових шкіл України: соціально-психологічної (Л. Сохань); глибинно-психологічної (Т. Яценко); соціально-конструкціоністської (Т. Титаренко); психолого-герменевтичної (Н. Чепелева) – і напрямів: культурно-історичного (І. Данилюк, В. Куєвда, М. Семиліт) і психолого-акмеологічного (Г. Гандзілевська, В. Ямницький) [5, с. 2]. Вагомий доробок вітчизняних дослідників присвячено сегментам, дотичним до окресленої проблеми. Зокрема, Я. Васильєв [1] презентував оригінальне бачення до вивчення особистості у руслі її цільової спрямованості як орієнтації на майбутнє, що виражається через футурреальну функцію психічної діяльності; проілюстрував особливості структури цілей особистості й акцентував на їхній вагомості залежно від близькості чи віддаленості від реальних обставин і ситуацій; розробив методіку на дослідження цільової спрямованості особистості, яка є досить інформативною й ефективною у проведенні психодіагностичної

і психокорекційної роботи. У комплексному дослідженні Г. Гандзілевської [3] розкрито особливості реалізації життєвих сценаріїв кризь призму психолого-акмеологічного дискурсу на прикладі українських мігрантів; сфокусовано увагу на вивченні факторів примноження й відновлення акмеологічних ресурсів життєвих сценаріїв у плані збереження етнонаціональної ідентичності українських мігрантів; схарактеризовано психологічні особливості ситуативних і нормативних криз мігранта як періодів для позитивних змін; запропоновано акмеологічний тренінг з метою розвитку навичок ефективного використання акмересурсів у досягненні акме-мети. У дисертаційному дослідженні О. Гріньової [4], присвяченому проєктуванню життєвого шляху особистості в період юності, виявлено механізми й закономірності означеного феномену, встановлено та проаналізовано його провідні лінії: інтимно-особистісна, професійна, етнічна, духовна. У монографії З. Карпенко [8] розкрито теоретико-методологічне обґрунтування аксіологічної психології особистості, запропоновано авторську концепцію її предмета й методу. Цікавою видається робота Г. Радчук [16], у якій авторка обґрунтувала концептуальні засади професійно-особистісного аксіогенезу майбутнього фахівця у світлі цілісного життєздійснення; на основі освітнього діалогу розробила та реалізувала програму гармонізації аксіогенезу майбутніх фахівців на етапі професійної підготовки у ЗВО. Позицію соціально-психологічного дискурсу щодо мотиваційного виміру життєвіту у своїй монографії представив В. Климчук [10]. Через різні інтеракційні простори – рекламний, соціальних мереж, партнерський діалог, владно-підвладну взаємодію – автор презентував оригінальні результати дослідження мотиваційного дискурсу.

Зауважмо, що досить вагомим і відповідальним моментом у побудові життєвого проєкту, на наше переконання, є прийняття особистістю рішень. У цьому контексті виокремимо дослідження О. Саннікова [17], у якому проаналізовано феномен рішучості особистості, експліковано й описано її ознаки, розроблено психодіагностичний інструментарій з метою вивчення показників рішучості тощо. Зміст попередньої думки продовжимо значним внеском В. Чернобровкіна [20; 21] у царину педагогічної та вікової психології. У своїх працях учений розглядає прийняття рішення в педагогічній діяльності на трьох рівнях – причинної детермінації, поведінковому та діяльнісному. Дослідник обґрунтував положення про ієрархічну будову психологічних механізмів, на основі яких ухвалюються рішення

в проблемних ситуаціях педагогічної діяльності. Аналіз отриманих результатів теоретико-експериментального дослідження В. Чернобровкіна створює умови для подальшого вдосконалення і розвитку цього напрямку.

Отже, короткий огляд наявного наукового внеску в дослідження проблеми життєвого проєктування свідчить про недостатню кількість праць, які б демонстрували цілісність вивчення цього феномену в широкому віковому діапазоні. У зв'язку з цим пропонуємо анонсовану наукову розвідку.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити відмінності детермінант аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості за критерієм віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хронологічний вік – це міра хронологічного минулого [12, с. 70]; характеризує людину як індивідуальність; є відображенням того, скільки років фактично прожито [18]; етап розвитку людини, який свідчить про специфічні для неї закономірності формування організму й особистості та відносно стійкі психофізіологічні особливості [7, с. 29].

Як зазначає Н. Смельзер [19], О. Кронік та Є. Головаха виокремлюють такі види віку: біологічний (генетичний, функціональний, фізіологічний); соціальний (громадянський); психологічний (суб'єктивно прожитий) і хронологічний (паспортний). Зауважмо, що використання останнього є умовним з огляду на те, що в межах однієї вікової когорти, однієї культури й одного соціально-історичного періоду існують суттєві індивідуальні відмінності.

У суспільстві хронологічний вік окреслює права й обов'язки, соціальні можливості: вступ у шлюб, отримання паспорта, водійських прав, служба в армії, вживання алкоголю, куріння, кримінальна відповідальність, участь у політичних процесах тощо. Однак, будучи варіабельною величиною для оцінювання й прогнозу лише функціонального стану людини, він має свої суттєві обмеження [18].

Найчастіше категорію «вік» використовують як показник тривалості життя й поведінки, де беруть до уваги біологічний і функціональний аспекти. Вік також пов'язує людину з суспільством і структурує її соціальне буття; містить комплекс неофіційних погоджень і норм, які регламентують, що є можливим і чого людина може очікувати у різних періодах свого життя. Окремі поняття у сенсі віку, як-от: «вік менопаузи» чи «пубертатний вік», вдало ілюструють його полівимірність. Такими термінами маркують вікові зміни й переходи на життєвому шляху, які визначають не лише біологічні аспекти, а й психосоціальні [13, с. 7; 29].

Задля повного та цілісного дослідження аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості ми обрали період дорослості від 20 до 60 років з часовим інтервалом у 15 років і, відповідно, його етапи: ранньої (20–25 років), середньої (35–40 років) і пізньої (55–60 років) дорослості. Зауважимо, що серед дослідників у царині вікової психології [25; 24; 28] та інших в аспекті визначення меж періоду дорослості однастайності немає. Обраний нами варіант поділу за п'ятнадцятиліттями є досить умовним з огляду на те, що недостатньо вивчено питання періодизації, існують розбіжності в підходах різних учених і простежується гостра дискусійність у цьому плані.

Період дорослості (або зрілості) – це найтриваліша фаза онтогенезу (в цивілізованих країнах становить близько 3/4 людського життя), якій властива тенденція до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей особистості. Зрілістю ж означають стан, якого досягає організм наприкінці періоду розвитку [7].

Враховуючи гетерохронність досягнень у різних сферах і полівимірність процесу розвитку, Г. Крайг [11, с. 647–653; 6, с. 151] виокремлює низку ознак дорослості, серед яких: інший характер розвитку, меншою мірою пов'язаний зі швидким когнітивним удосконаленням і фізичним ростом; здатність відгукуватися, реагувати на зміни й успішно адаптуватися до нових обставин і умов, раціонально й ефективно розв'язувати суперечності та труднощі; здатність брати відповідальність за себе й інших; подолання залежності; окремі риси характеру (чесність, надійність, твердість, уміння співчувати, поміркованість тощо); соціальні та культурні орієнтири (взаємини, ролі тощо) з метою успішного та своєчасного розвитку в дорослому віці.

Зазвичай виокремлюють три підперіоди (або стадії) дорослості: ранню дорослість (її називають також молодістю), середню дорослість та пізню дорослість (старіння і старість), кожен з яких має свої психологічні особливості. Коротко їх окреслимо.

У період ранньої дорослості (або молодості) особистості важливими є такі пріоритети: самовизначення, пізнання себе і самовдосконалення у сімейно-особистісній і професійній сферах; конструювання життєвого сценарію, розширення й освоєння професійного та соціального просторів, досягнення балансу між ізоляцією і близькістю (установлення інтимних міжособистісних взаємин).

У період середньої дорослості особистість, так би мовити, набуває розквіту в усіх життєвих

сферах, однак професійна діяльність усе-таки є провідною. Головною орієнтацією особистості розглядуваного вікового періоду є її спрямування на досягнення успіху, продуктивності, реалізацію значущих цілей. Відбувається певна «децентрація» з власного «Я», себе (притаманна індивіду більш раннього періоду через прагнення до відкриття своїх можливостей, самопізнання) на інших, передовсім у сфері трудової діяльності, досягнення і результати якої особистість розглядає та оцінює з позиції їхньої необхідності й корисності для інших (суспільства загалом чи близьких людей). Отже, провідним напрямом самоздійснення в цьому періоді є самореалізація внутрішнього потенціалу особистості в зовнішній продуктивній діяльності, а своєрідним новоутворенням – генералізованість. Ставши підсумком завершення кризи середини життя, остання змінює свідомість особистості, й у результаті – впливає й на соціальне середовище, в якому функціонує людина. З огляду на те, що для цього необхідним є неперервне самовдосконалення і робота над собою, то в період середньої дорослості людей має вирізняти достатньо високий рівень самоактуалізації.

Період пізньої дорослості (або передпенсійного віку) характеризується низкою змін, які відбуваються у супроводі переважно негативних емоцій і пов'язані з: погіршенням стану здоров'я; виходом на пенсію, що зумовлює ситуацію невизначеності в майбутньому; звуженням соціальних контактів і кола друзів, відстороненням від суспільного життя; у такий період в основі повноцінного функціонування лежить орієнтація на духовну сферу.

У дослідженні взяли участь 239 осіб, з яких 90 (38 %) – респонденти періоду ранньої дорослості – майбутні педагоги – студенти 4–5 курсів спеціальності «Початкова освіта», 86 (36 %) – опитані середньої і 63 (26 %) – пізньої дорослості – вчителі молодших класів, які працюють у закладах загальної середньої освіти м. Чернівців та Чернівецької області. За кількісним складом вибірка відносно збалансована й репрезентативна [5].

За допомогою комплексу методик, об'єднаних у відповідні блоки, було досліджено структуру аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості. Отже, ціннісно-цільовий блок утворили: «Методика дослідження цільової спрямованості особистості» (Я. Васильєв), «Пакет оцінки особистісних прагнень» (Р. Еммонс); мотиваційно-смісловий – склали: «Каузометрія» (Є. Головаха, О. Кронік), «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»

(С. Бубнов); рефлексивно-феноменологічний – сформувавши: тест «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер), «Полівимірна шкала перфекціонізму» (П. Гевітт і Г. Флетт), методика «Дослідження маскулітності-фемінності особистості» (С. Бем); регулятивно-поведінковий – опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (В. Моросанова, Є. Коноз), «Опитувальник самоефективності» (І. Брунова-Калісецька), «Діагностика мотивації досягнення» (А. Меграбіан); афективно-вітальний – «Оксфордський опитувальник щастя» (М. Аргайл) [5].

У контексті пропонованого дослідження ми припустили, що одним із чинників, який впливає на ціннісне проєктування життєвих досягнень особистості, є категорія віку. Отже, з'ясуємо, які ж існують вікові відмінності в особливостях перебігу аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості опитаних.

Задля перевірки припущення про існування впливу чинника «вік» на особливості аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості у період дорослості використано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) за стандартними процедурами [14, с. 178–191]. З метою виявлення статистично значущих відмінностей між вибірками респондентів [6, с. 342–347] за маркованим критерієм застосовано кількісну оцінку – *p*-рівень значущості (*p-level*).

З огляду на те, що за діагностичними змінними «хронологічний вік», «психологічний вік», «коефіцієнт суб'єктивної реалізації життя», «радість» та «реалізація» виявлено неоднорідність вибірок, то для подальшого якісного аналізу ми використали апостеріорний тест Геймса – Гоуелла, який уможливив з'ясування наявності істотних відмінностей між віковими групами.

Отже, за діагностичною змінною «хронологічний вік» (Welch's $F(2,156.95) = 156.04$, $p = 0,000$) у вибірці досліджуваних періоду пізньої дорослості ($M = 7.51$, $SD = 1.18$) числове значення цієї характеристики вирізняється більшою однорідністю і є найвищим на протигагу показникам опитаних середньої ($M = 5.43$, $SD = 1.96$) і ранньої ($M = 3.49$, $SD = 1.61$) дорослості, що свідчить про високу вікову компактність вибірки періоду пізньої дорослості; натомість найбільший розкид даних виявлено в опитаних періоду молодості.

Діагностична шкала «психологічний вік» (Welch's $F(2,154.73) = 138.75$, $p = 0,000$) у досліджуваних періоду пізньої дорослості ($M = 7.51$, $SD = 1.31$) вирізняється найвищим показником порівняно з опитаними періодів середньої ($M = 5.24$, $SD = 2.51$) і ранньої

($M = 3.56$, $SD = 1.58$) дорослості. Можна висновувати, що час життя характеризують нерівномірність плину й залежність від особливостей життєвого шляху, його суб'єктивне відображення досліджуваними. У винятково хронологічному сенсі часові періоди життя мають різний подієвий зміст, який і «диктує» особливості суб'єктивного ставлення до них [26]. Скажімо, рання дорослість або молодість є віком вибору між ізольованістю та інтимністю; середня – творчістю або занепадом; пізня – переживанням відчаю або цілісності [15, с. 80]. На переконання Ф. Ланга і Л. Карстенсен [27], сприймання часу – це ключовий момент у детермінації ціннісної ієрархії та людської мотивації упродовж усього життя. Виявлене ми пояснюємо тим, що респонденти періоду ранньої дорослості набагато психологічно молодші порівняно з іншими представниками вибірки, що зумовлено великими запасами ще не реалізованого творчого потенціалу і наявністю значущих життєвих очікувань. Вони мотивовані на «інвестування» у майбутнє, їхні цілі пов'язані з отриманням інформації, знань, інших ресурсів, а також з навчанням і подоланням життєвих випробувань. Натомість часові горизонти майбутнього в опитаних періоду пізньої дорослості звужуються, адже 2/3 життя уже позаду. Цілі таких людей пов'язані зі створенням глибоких стосунків чи принесенням користі іншим (самотрансценденція), які мають глибокий внутрішній зміст.

Складник «коефіцієнт суб'єктивної реалізації життя» (Welch's $F(2,153.06) = 121.42$, $p = 0,000$) домінує у досліджуваних періоду пізньої дорослості ($M = 7.54$, $SD = 1.45$), дещо менше – в опитаних періодів середньої ($M = 5.25$, $SD = 2.46$) і ранньої дорослості ($M = 3.64$, $SD = 1.58$), що цілком очікувано. У зв'язку з досягненням пізньої дорослості числове значення маркованої змінної зростає, вочевидь, через відчуття вичерпності особистісного потенціалу. Такі опитані мають менш оптимістичний прогноз щодо власного майбутнього та побудови життєвих перспектив і планів. Натомість респонденти інших вікових груп демонструють більш збалансоване співвідношення власної потенційності й реалізованості з огляду на те, що перебувають у періоді максимального прояву своїх психічних і фізичних можливостей. Вони позитивно ставляться до свого минулого і саме так його оцінюють, звідки й черпають ресурси для нових досягнень і звершень, мають чіткі плани на майбутнє і оптимістичні прогнози щодо їх утілення. Представники вибірки періоду молодості мають найменший показник суб'єктивної реалізації життя, що було прогнозовано.

Суттєві відмінності в переживанні емоції «радість» (Welch's $F(2,148.44) = 8.42, p = 0,000$) у разі успішної реалізації власних прагнень спостерігаємо між вибірками опитаних періоду середньої ($M = 5.99, SD = 2.18$) та пізньої ($M = 4.44, SD = 2.38$) дорослості. Вищий показник (за середнім значенням) у респондентів першої групи ми пояснюємо кризою призми їх перебування на піку досягнень у акмеперіоді, продуктивного використання власних здібностей і розквіту в усіх сферах життєдіяльності. Натомість нижчий – зумовлено зміною соціального статусу, зменшенням частки майбутнього у хронологічних межах цілісного життєздійснення, зниканням джерела соціальних стимуляцій.

Діагностична змінна «реалізація» (Welch's $F(2,146.13) = 4.57, p = 0,012$) власних цілей і бажань вирізняється вищими показниками у досліджуваних передпенсійного віку ($M = 5.95, SD = 2.55$) на противагу опитаним періоду середньої дорослості ($M = 4.71, SD = 2.34$), що є закономірним явищем; виявлене можна пояснити співвідношенням подоланого шляху до досягнення мети, інакше кажучи, перші перебувають до неї ближче, аніж другі.

Згідно з результатами ANOVA, за такими шкалами, як-от: «пізнання нового»; «перфекціонізм, орієнтований на інших»; «соціальна самоефективність»; «стратегія»; «загальний рівень самоефективності» – ми також виявили статистично значущі відмінності. Задля подальшого якісного аналізу отриманих даних ми скористались апостеріорним тестом Тьюкі HSD.

За складником «пізнання нового» ($F(2,236) = 3.97, p = 0,02$) вищі показники спостерігаємо в опитаних періоду пізньої дорослості ($M = 5.66, SD = 2.03$), дещо нижчі – середньої ($M = 4.71, SD = 2.13$). Ми припустили, що у зв'язку з опануванням нових ролей – найстаршого члена родини, пенсіонера, людини зі слабким здоров'ям, вдови, а також поширенням інволюційних процесів респонденти цієї вибірки переживають потребу в оновленні або, можливо, зміні формату сенсу життя; прагнення до пізнання інших; відбувається компенсація негативного розвитку шляхом навчання нових видів діяльності, творчості, готовності до змін. Натомість опитані середнього віку більше концентрують свою увагу на результативності своєї діяльності, вихованні дітей, сімейних стосунках.

Показник діагностичної змінної «перфекціонізм, орієнтований на інших» ($F(2,236) = 4.26, p = 0,015$) за середнім значенням домінує у респондентів середнього віку ($M = 5.76, SD = 2.32$)

на противагу їхнім старшим колегам ($M = 4.61, SD = 2.39$). Виявлене можна пояснити кризою призми ургентної залежності [2, с. 88; 23] в перших, яка виражається в суб'єктивному відчутті страху «не встигнути» та постійної нестачі часу. Серед причин ургентної залежності можуть бути: часта зміна цілей; постановка нових завдань за умов незавершення попередніх; потрапляння у ситуації, коли потрібно розв'язати низку завдань за досить обмеженим відрізок часу; безплідне фантазування та невдалі прогнози щодо розвитку ситуації, які, відповідно, загрожують людині в цей час. На це, безумовно, накладається ще очікування схвалення з боку учнів, батьків, колег, представників адміністрації школи. У цьому зв'язку досліджувані середньої дорослості переймаються оцінкою власних здібностей іншими людьми; вони застосовують завищені, часто-густо нереалістичні стандарти в плані оцінки значущих інших із близького оточення, а також очікують від них досконалого виконання завдань. Респонденти пізньої дорослості, навпаки, менш квапливі, менше моніторять час, мають менше претензій до якості роботи інших, більш помірковані, здатні адекватно планувати час та вміють повноцінно фокусуватися на тому, що відбувається «тут і тепер», цілком віддаючись як роботі, так і розвагам.

Показники шкали «соціальна самоефективність» ($F(2,236) = 8.10, p = 0,000$) є свідченням наявності суттєвих відмінностей між віковими групами респондентів періоду пізньої ($M = 6.08, SD = 2.39$) та середньої ($M = 4.56, SD = 2.29$) дорослості. Таким чином, перші, на противагу другим, вважають себе більш успішними, компетентними, а отже й ефективнішими з огляду на власний досвід – життєвий та професійний, більшу самостійність. Натомість опитані середнього віку вважають себе менш упевненими у власних силах та спроможності досягнути результату самостійно.

За складником «стратегія» ($F(2,236) = 5.27, p = 0,006$) також встановлено значущу відмінність між вибірками періодів пізньої ($M = 5.98, SD = 2.53$) та середньої ($M = 4.78, SD = 2.04$) дорослості. Отже, досліджуваних старшої вікової категорії характеризуємо як суб'єктів, котрі мають хорошу здатність до планування та вибудовування діяльності у разі виникнення труднощів і невдач, тобто компетентних у плані руху до результату; що пояснюємо досить розвинутою саморегуляцією порівняно з респондентами середнього віку.

Числове вираження за діагностичною змінною «загальний рівень самоефективності»

($F(2,236) = 5.56$, $p = 0,004$) превалює у досліджуваних періоду пізньої дорослості ($M = 5.93$, $SD = 2.35$) на противагу опитаним періоду середньої дорослості ($M = 4.63$, $SD = 2.21$). Вищі показники перших є свідченням їхньої здатності більш успішно переживати нормативні кризи, розв'язувати життєві завдання і конфлікти, вони мають більш адекватну самооцінку своїх досягнень і успіхів.

Висновки. Розглянуто поняття «хронологічний вік», підходи до його розуміння, особливості

використання. Окреслено провідні психологічні характеристики періоду дорослості – ранньої, середньої та пізньої.

Перевірено та підтверджено гіпотезу про вплив категорії віку на перебіг аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості в період дорослості – ранньої, середньої та пізньої.

Встановлено відмінності детермінант аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості за критерієм віку.

Список джерел

1. Васильев Я. В. Футурреальная психология личности : монография / Я. В. Васильев. – Николаев : Илюион, 2007. – 519 с.
2. Вірна Ж. П. Неврогенез професійних деструкцій особистості / Ж. П. Вірна // Психологічні перспективи. – 2012. – Вип. 19. – С. 84–90.
3. Гандзілевська Г. Б. Психологія життєвих сценаріїв у акме-періоді українських емігрантів : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Г. Б. Гандзілевська. – Острог, 2018. – 503 с.
4. Гріньова О. М. Психологія проєктування життєвого шляху особистістю юнацького віку : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / О. М. Гріньова. – Київ, 2018. – 562 с.
5. Гуляс І. А. Аксіопсихологічне проєктування життєвих досягнень особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / І. А. Гуляс. – Івано-Франківськ, 2020. – 36 с.
6. Гуляс І. А. Аксіопсихологічне проєктування життєвих досягнень особистості : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / І. А. Гуляс. – Івано-Франківськ, 2020. – 521 с.
7. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів [Електронний ресурс] / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко ; за ред. В. Ф. Моргуна. – Київ : Слово, 2013. – 264 с. – Режим доступу: <http://dspace.rnpri.edu.ua/bitstream>. – Назва з екрана.
8. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія / Зіновія Карпенко. – 2-ге вид., перероб., доповн. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. – 720 с.
9. Карпенко З. С. Аксіопсихологічне проєктування життєздійснення особистості: від обґрунтування до діагностики [Електронний ресурс] / З. С. Карпенко, І. А. Гуляс // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : тези доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Хмельницький, 9-10 квітня 2020). – Хмельницький, 2020. – С. 44–45. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream>. – Назва з екрана.
10. Климчук В. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації : монографія / В. Климчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 290 с.
11. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг ; под ред. А. А. Алексеева. – 7-е междунар. изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 992 с.
12. Кроник А. А. Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути / А. А. Кроник, Р. А. Ахмеров. – Москва : Смысл, 2003. – 284 с.
13. Мелехин А. И. Субъективный возраст как предиктор жизнедеятельности в поздних возрастах / А. И. Мелехин, Е. А. Сергиенко // Современная зарубежная психология. – 2015. – № 3. – С. 6–14. <https://doi.org/10.17759/jmfp.2015040301>
14. Наследов А. Д. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках / А. Д. Наследов. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 416 с.
15. Панок В. Г. Психология житевого шляху особистості : монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
16. Радчук Г. К. Психологія аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Г. К. Радчук. – Київ, 2011. – 41 с.
17. Санников А. И. Психология принятия жизненных решений личностью : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / А. И. Санников. – Одесса, 2016. – 508 с.
18. Сергиенко Е. А. Субъективный и хронологический возраст человека [Электронный ресурс] / Е. А. Сергиенко // Психологические исследования. – 2013. – Т. 6, № 30. – С. 10. – Режим доступа: <http://psystudy.ru>. – Загл. с экрана.
19. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер. – Москва : Феникс, 1998. – 688 с.
20. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття рішень у педагогічній діяльності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / В. М. Чернобровкін. – Київ, 2007. – 42 с.
21. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень : монографія / В. М. Чернобровкін. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 448 с.
22. Чернобровкіна В. А. Психологія особистісної свободи : монографія / В. А. Чернобровкіна ; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2012. – 487 с.
23. Шибко О. Л. Типология стилей саморегуляции произвольной активности у лиц с ургентной аддикцией / О. Л. Шибко // Философия и социальные науки. – 2007. – № 1. – С. 71–75.
24. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Речь, 2002. – 416 с.
25. Bromley D. B. Human ageing: An introduction to gerontology / D. B. Bromley. – London : Penguin, 1988. – 366 p.
26. Doob L. W. Patterning of time / L. W. Doob. – New Haven : Yale University Press, 1971. – 472 p.
27. Lang F. R. Time counts : Future time perspective, goals, and social relationships / F. R. Lang, L. L. Carstensen // Psychology and Aging. – 2002. – Vol. 17(1). – P. 125–139. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.1.125>
28. Levinson D. A conception of adult development / D. Levinson // American psychologist. – 1986. – Vol. 41. – P. 3–13.
29. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries / S. H. Schwartz // Advances in Experimental Social Psychology. – 1992. – Vol. 25. – P. 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)

References

- Vasilev, Ya. V. (2007). *Futurrealnaia psikhologiya lichnosti*. Nikolayev: Ilion [in Russian].
- Virna, Zh. P. (2012). Neurogenesis of professional destructions of personality. *Psykholohichni perspektyvy*, 19, 84–90. <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/1806> [in Ukrainian].
- Handzilevska, H. B. (2018). *Psykholohiia zhyttievyykh stsenariiv u akmeperiodi ukrainskykh emigrantiv* [Doctor's thesis]. Ostroh [in Ukrainian].
- Hrinova, O. M. (2018). *Psykholohiia proektuvannia zhyttievoho shliakhu osobystiun yunatskoho viku* [Doctor's thesis]. Kyiv [in Ukrainian].
- Hulias, I. A. (2020). *Aksiopsykholohichne proektuvannia zhyttievyykh dosiahnen osobystosti* [Extended abstract of Doctor's thesis]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Hulias, I. A. (2020). *Aksiopsykholohichne proektuvannia zhyttievyykh dosiahnen osobystosti* [Doctor's thesis]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Dzyuba, T. M., & Kovalenko, O. H. (2013). *Psykholohiia dorosliti z osnovamy herontopsykholohii* (V. F. Morhun, ed.). <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream> [in Ukrainian].
- Karpenko, Z. (2018). *Aksiolohichna psykhologhiia osobystosti*. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].
- Karpenko, Z. S., & Hulias, I. A. (2020). Aksiopsykholohichne proektuvannia zhyttiezdiiennia osobystosti: vid obruntuvannia do diahnostyky. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykhologopedahohichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv* [Current issues of theory and practice of psychological and pedagogical training of future professionals]: abstracts of reports VIII All-Ukrainian scientific-practical conference (Khmelnitsky, April 9–10) (pp. 44–45). <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream> [in Ukrainian].
- Klymchuk, V. (2015). *Motyvatyivnyi dyskurs osobystosti: na shliakhu do sotsialnoi psykhologhi motyvatsii*. Zhytomyr: Publishing House of Zhytomyr Ivan Franko State University [in Ukrainian].
- Craig, G. J. (2000). *Human development*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Kronik, A. A., & Akhmerov, R. A. (2003). *Metody samopoznaniya, psikhodiagnostiki i psikhoterapii v psikhologii zhiznennogo puti*. Moscow: Smysl [in Russian].
- Melehin, A. I., & Sergienko, E. A. (2015). The subjective age as a predictor of vital functions of elder people. *Journal of Modern Foreign Psychology*, 4(3), 6–14. <https://doi.org/10.17759/jmfp.2015040301> [in Russian].
- Nasledov, A. D. (2007). *SPSS: Kompiuternyi analiz dannykh v psikhologii i sotsialnykh naukakh*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Panok, V. H., & Rud, H. V. (2006). *Psykholohiia zhyttievoho shliakhu osobystosti*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Radchuk, H. K. (2011). *Psykholohiia aksiohenezu osobystosti u konteksti vyshchoi profesiinoi osvity* [Doctor's thesis]. Kyiv [in Ukrainian].
- Sannikov, A. I. (2016). *Psikhologhiia priniattia zhiznennykh reshenii lichnosti* [Doctor's thesis]. Odesa [in Russian].
- Sergienko, E. A. (2013). Subjective and chronological human age. *Psikhologicheskie Issledovaniya*, 6(30), 10. <http://psystudy.ru> [in Russian].
- Smelser, N. (1998). *Sotsiologiya*. Moscow: Feniks [in Russian].
- Chernobrovkin, V. M. (2007). *Psykholohiia pryiniattia rishen u pedahohichnii diialnosti* [Extended abstract of Doctor's thesis]. Kyiv [in Ukrainian].
- Chernobrovkin, V. M. (2010). *Psykholohiia pryiniattia pedahohichnykh rishen*. Luhansk: Luhansk Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].
- Chernobrovkina, V. A. (2012). *Psykholohiia osobystisnoi svobody*. Luhansk: Luhansk Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].
- Shibko, O. (2007). The typology of self-regulation styles of voluntary activity under urgency addiction. *Filosofia i sotsialnye nauki* [The Journal of Philosophy and Social Sciences], 1, 71–75. <https://elib.bsu.by/handle/123456789/8074> [in Russian].
- Erikson, E. (2002). *Childhood and Society*. Saint Petersburg: Rech [in Russian].
- Bromley, D. B. (1998). *Human ageing: An introduction to gerontology*. London: Penguin.
- Doob, L. W. (1971). *Patterning of time*. New Haven: Yale University Press.
- Lang, F. R., & Carstensen, L. L. (2002). Time counts: Future time perspective, goals, and social relationships. *Psychology and Aging*, 17(1), 125–139. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.1.125>
- Levinson, D. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41, 3–13.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)

I. Hulias

AGE AS A DIFFERENTIAL PSYCHOLOGICAL FACTOR OF THE AXIOPSYCHOLOGICAL DESIGN OF LIFE PERSONAL ACHIEVEMENTS

The paper considers the concept of “chronological age”, approaches to its understanding, and features of use. The leading psychological characteristics of the period of adulthood – early, middle, and late – are outlined. It is noted that the period of adulthood (or maturity) is the longest phase of ontogenesis (in developed countries it is $\frac{3}{4}$ of the human life), which tends to achieve the highest development of physical, intellectual, and spiritual abilities of the individual. Signs of adulthood are given, namely: other nature of development, less related to physical growth and rapid cognitive improvement; the ability to react, respond to changes, and successfully adapt to new conditions, constructively resolve contradictions and difficulties; overcoming addiction and the ability to take responsibility for oneself and others; certain character traits (firmness, moderation, reliability, honesty, ability to empathize, etc.); social and cultural guidelines (roles, relationships, etc.) for the success and timeliness of development in adulthood.

The hypothesis about the influence of the age category on the course of axiopsychological projection of life achievements of an individual in the period of adulthood – early, middle, and late – is tested and confirmed.

It was stated that the study involved 239 people, of whom 90 (38 %) were respondents of early adulthood – students of 4-5 courses majoring in “Primary Education”, 86 (36 %) – respondents of secondary, and 63 (26 %) – late adults – primary school teachers working in general secondary education institutions of Chernivtsi and Chernivtsi region.

Based on the results of the empirical study, differences in the determinants of the axiopsychological design of life achievements of the individual by age were established. It was found that respondents of late adulthood better assess their psychological age in contrast to their younger colleagues – representatives of early and middle adulthood; they are also distinguished by a better indicator of subjective life, they are more optimistic, seek new knowledge, have a higher level of self-esteem and social self-efficacy, and better build a strategy of their own lives. The regularity is revealed: from the period of middle to the period of late adulthood, instrumental-subjective abilities acquire special significance in axiopsychological projection of life achievements of the person.

Keywords: axiopsychological design, age, period of early, middle, and late adulthood, life realization.

Матеріал надійшов 15.01.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)